

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 27-07-2020

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 31-08-2020

Kitap İncelemesi / Book Review

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 2, ISSUE 4, P. 306 - 311.

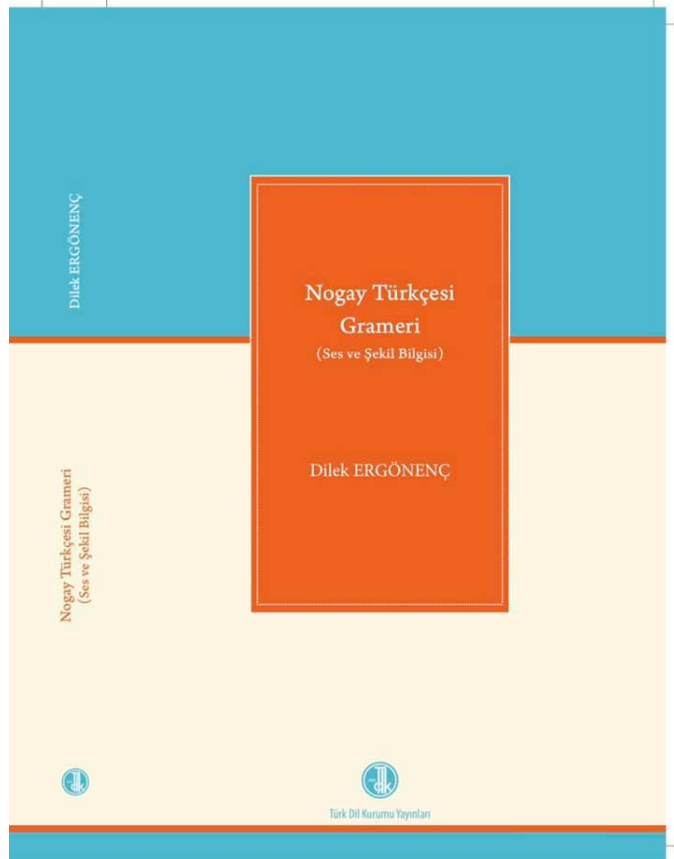
ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 2, SAYI 4, S. 306-311.

Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)

ERGÖNENÇ, Dilek (2018). *Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 317 s. ISBN: 978-975-17-4393-0.

Beytullah KOCABAŞ¹

Eseri tanıtmadan önce Nogay Türklerinin tarihi hakkında bazı bilgileri paylaşmak istiyoruz. Nogay Türklerinin kökeni konusunda Moğolların Mangıt kabilesinden veya Uz ve Peçenek boylarından gelmiş olabildiklerine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Nogay ismi XV. yüzyıla kadar Türkistan, Anadolu ve Kafkasya civarında Mangıt adıyla anılmıştır. XV. yüzyıldan sonra ise bu isim Nogay adını almıştır (Bavbek, 1986: 160). Bu ismin tarihî zamanlarda önemli başarılar elde etmiş, Altın Orda Devleti'nin tümen beyi Nogay'dan aldığı konusunda görüşler

¹ Yeni Türk Dili A.B.D. Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi, E-posta: beytullah1780@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0692-5157.

olsa da bu bilgi hakkında kaynaklarda net bilgi yoktur. Nogay'ın XIV. yüzyılda öldükten sonra ancak XV. yüzyılda Mangıt adının Nogay olarak anılması da anlamlı gelmemektedir (Ergöner, 1998: 2). Ancak kaynaklarda Emir Nogay gibi Mangıt boyundan olan Altın Orda emiri olan Edige'nin Nogay beylerinin atası olduğuna dair bilgi verilmektedir (Alpargu, 2007: 202).

Nogay'ın kontrolünde toplanan beyler, Nogay'ın ölümünden sonra Nogay adı altında birleşmişler ve Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla da Nogay Hanlığını kurmuşlardır. Nogay Hanlığı, Deşt-i Kıpçak olarak anılan İdil Nehri'nden Balkaş'a, Hazar denizinden Aral Gölü'ne kadar geniş bir coğrafya içerisinde hüküm sürmüştür (Bavbek, 1986: 161). Edige'nin 1420'de ölümünden sonra oğulları Deşt-i Kıpçak'taki siyasî faaliyetler içerisinde yer almışlar, hatta bazı hanların yanında emirlik görevini üstlenmişlerdir. XVI. yüzyılın başında Nogayların beyi Mûsâ Mirza olmuştur. XVI. yüzyılın ilk yarısında Kırım Hanlığı ve diğer Türk hanlıkları ile ilişkilerini geliştirmiş olan Nogay ordası Astrahan Hanlığı yönetiminde etkili olmuştur. 1552'de Kazan, 1556'da da Astrahan Hanlığının Ruslar tarafından işgal edilmesiyle Nogaylar da dağılma dönemine girmiştir. Osmanlı taraftarı olan Yûsuf Mirza ile Rus taraftarı olan kardeşi İsmail Mirza arasındaki mücadele sonucunda Yûsuf Mirza öldürülmüş ve Nogaylar üçe bölünmüştür. 1558-1559 yılları arasında Yahşi Sad Mirza, Kadı Mirza ve Yusuf Bey'in oğulları Kafkasya ve Kırım bölgelerine göç etmişlerdir. Bu tarihten sonra İdil Nehri'nin batısı Küçük Nogay; İdil Nehri'nin doğusu ise Büyük Nogay olarak adlandırılmıştır. Rusların Kırım'ı işgal etmesinden sonra Küçük Nogay halkı Osmanlı Devleti'nin topraklarına sığınmışlardır. Büyük Nogay halkı ise IV. İvan'ın hâkimiyetini tanımışlardır (Bavbek, 1986: 162-163; Alpargu, 2007: 203). Emba ırmağı havzasında kalan az nüfuslu kitle de Altı/Uul ulusunu teşkil etmiştir (Güllüdağ, 2015: 378).

Büyük Nogay halkının yaşadığı bölgede çıkan kıtlık sonucu XVII. yüzyılın başında Kuban Irmağı civarına göç etmişlerdir (Ergöner, 1998: 4). 1603 yılında da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1634 yılında Kalmukların saldırısına uğrayarak Osmanlı Devleti'nin himayesinde olan bölgeye doğru göç ederek Küçük Nogay ile birleşmişlerdir (Akiner, 1995: 139). Aradan geçen 10 yılın ardından Kalmuklar, Nogay Türklerini kendi taraflarına çekmek amacıyla Kabarda bölgesine sefer düzenlemiş ancak Kafkas toplulukları ve Nogaylar tarafından yenilgiye uğramıştır (Alpargu, 2007: 203). XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Ruslarla yaptıkları anlaşma sonucu Kuban bölgesinde bağımsız bir hanlık kuran Nogaylar, 1777 yılında Ruslar tarafından işgale uğramışlar. Bu tarihten sonra Nogaylar için zorunlu göçler devam etmiştir (Ergöner, 1998: 5). XIX. yüzyılda Nogayların bir kısmı Ten ile Kuban

arasında kalan bölgeye yerleşmişler, bir kısmı da Karadeniz'in kıyısındaki Novorossiysk şehrine göç ettirilmiştir. Diğerleri ise Bükreş Barış Antlaşması'nın maddelerine uyarak Türkiye'ye getirilmiştir (Güllüdağ, 2015: 378).

Günümüzde Kafkasya ve çevresinde; Çeçen-İnguş özerk bölgelerinde, Stavrapol vilayetlerinde, Krasnador ilçesinde, İdil-Ural havzasında, Batı Türkistan'da, Litvanya'da, Türkiye'de, Romanya'da ve Bulgaristan'da yaşamakta olan Nogayların dağınık bir nüfus yapısına sahip olmaları onların etnik milli meselelerinin çözümünü zorlaştırmaktadır (Tavkul, 2013: 348; Güllüdağ, 2015: 379).

Sovyetler Birliği içerisinde Nogayların nüfusu 1989 yılında 75.564 (Güllüdağ, 2015: 381), 2002 yılında 90.666, 2010 yılı nüfus sayımına göre ise Nogayların toplam nüfusu 103.660 olarak tespit edilmiştir.²

Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi) adlı eser Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesi Prof. Dr. Dilek Ergönenç tarafından yazılmıştır.

Eserde Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında yer alan Nogay Türkçesinin tarihî gelişimi, Nogayların adı, bu topluluğun tarihi, edebiyatı, ağız özellikleri ve coğrafi konumu değerlendirilmiştir. Aynı zamanda incelenen lehçenin gramer özellikleri, alfabeleri ve edebî metinlerinden örnekler ele alınmıştır.

Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi) adlı eser Kısaltmalar ve Söz Başı, Giriş, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, İsim, Nogay Türkçesi Metinleri ve Türkiye Türkçesine Aktarmaları ve Kaynaklar bölümü olmak üzere toplam yedi bölümden oluşmuştur.

Çalışmanın *Kısaltmalar* bölümünde (ss.11-13) taranan eserler, yararlanılan eserler ve diğer kısaltmaların isimleri açıklanmıştır. *Söz başı* bölümünde (ss. 15-16) eserin içeriği hakkında, yazarın Nogay Türkçesi çalışmalarına ne zaman başladığı hakkında bilgi verilmiştir. Yazar, Nogaylar hakkında yapmış olduğu çalışmalarda kendisine yardımcı olanlara teşekkür etmiştir.

Çalışmanın 17-35. sayfaları arasında *Giriş* bölümü ele alınmıştır. Bu bölüm sekiz kısımdan meydana getirilmiştir: Birinci kısım (ss. 17-19) Nogayların ve Nogay isminin kökeni, Nogayların kökenine ilişkin araştırmacıların değerlendirmeleri ve Nogay isminin nereden geldiği farklı bilim adamlarının görüşlerini ortaya konarak değerlendirilmiştir. Nogay Türklerinin tarihi incelendiği zaman kaynaklarda Nogayların atasının Nogay isminden ziyade Edige Bey'den gelmiş olduğu ileri sürülmüştür.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. https://gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/results2.html

İkinci kısımda (ss. 19-22) Nogay Türklerinin tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Nogayların tarih sahnesine ne zaman çıktıkları, Nogay'ın yapmış olduğu seferler ve siyasi ilişkileri ele alınmıştır. Nogayların siyasi birliğinin ne zaman şekillendiği ve ne zaman dağılmaya başladığı açıklanmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar belli bir coğrafyada yaşayan Türk boyunun XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların baskıcı politikalarından dolayı sürekli farklı coğrafyalara göç etmek durumunda kaldığı ve hayatlarını hangi coğrafyalarda devam ettirdiğine dair bilgiler verilmiştir.

Üçüncü kısımda (ss. 22-25) Nogayların sosyal ve ekonomik yapılarına değinilmiştir. Günümüzde Nogayların dağınık bir coğrafyada yaşadığı tespit edilmiştir. Büyük bir çoğunluğun Rusya Federasyonu içerisinde; (Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde, Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nde, Stavropol Krayı'nın Neftekum rayonunda, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nde) yaşadıkları dile getirilmiştir. Öte yandan Romanya'nın Dobruca bölgesinde, Türkiye'nin bazı il ve ilçelerinde Nogay Türklerinin yaşadığı ifade edilmiştir. Bu bölgelerde yaşayan Nogay Türklerinin nüfusları hakkında bilgi verilmiştir. Nogay Türklerinin hangi mesleklerle iştiğal ettikleri, yemek ve içme kültürü, boy isimleri, hangi dine mensup oldukları, doğum, düğün, evlilik gibi konulara değinilmiştir.

Dördüncü kısımda (ss. 25-30) Nogay Türkçesi ve Edebiyatı hakkında bilgiler incelenmiştir. Nogay Türkçesinin tehlike altında olan bir Türk lehçesi olduğu ifade edilmiştir. Nogay edebiyatının dönemlerinden bahsedilmiştir. Sözlü ve yazılı dönemlerde icra edilmiş ürünler, yazar ve şairler hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci kısımda (ss. 30-32) Türk lehçeleri tasnifinde Nogay Türkçesinin konumuna dair farklı Türkologlar tarafından yapılmış olan tasnif denemelerine yer verilmiştir. Altıncı kısımda (ss. 32-33) Nogay Türkçesinin ağızlarından ve Baskakov tarafından dile getirilen bu ağızlar arasındaki morfolojik ve fonetik farklılıklardan bahsedilmiştir. Yedinci kısım (ss. 33-34) Nogayların tarih boyunca kullanmış olduğu alfabeler hakkında ve imla ile ilgili bilgileri içermektedir. Sekizinci kısımda (ss. 34-35) Nogay Türkçesinin transkripsiyonlu alfabe örneği verilmiştir.

Çalışmanın 37-65. sayfaları *Ses Bilgisi* bölümünden meydana gelmektedir. Bu bölümde ünlüler, ünlülerin sınıflandırılması, ünlü uyumları, ünlülerde meydana gelen ses olayları, ünsüzler, ünsüzlerin tasnif edilmesi, ünsüz uyumları, ünsüzlerde meydana gelen ses olayları ele alınmıştır.

Çalışmanın 67-101. sayfaları *Şekil Bilgisi* bölümünü içermektedir. Bu bölüm basit kelimeler ve türemiş kelimeler olmak üzere iki kısımdan incelenmiştir. Birinci kısımda incelenen basit kelimeler kısmında; basit isimler, basit fiiller (ünlü+ ünsüzden, ünsüz+ ünlüden, ünlü+ ünsüz+ ünsüzden, ünsüz+ ünlü+ ünsüzden ve ünsüz+ ünlü+ ünsüz+ ünlüden oluşan), incelenmiştir. İkinci kısımda incelenen türemiş kelimeler yapım ekleri başlığı altında değerlendirilmiştir. İsimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri ve fiilden fiil yapma ekleri ele alınarak örnek kelimeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Fiilden fiil yapım ekleri fiil çatısını etkileyen ve etkilemeyen fiilden fiil yapma ekleri olarak ele alınmıştır. Fiil çatısını etkileyen fiilden fiil yapım ekleri; edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik ve geçişlilik ekleri olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın 103-272. sayfaları *İsim* bölümünü kapsamaktadır. Bu bölüm kendi içerisinde beş kısımda incelenmiştir. İlk kısımda (ss. 103-107) İsimlerde çokluk eki, iyelik ekleri, hâl ekleri, soru ekleri, ek fiiller ele alınmıştır.

İkinci kısımda (ss. 107-121) kelime türleri değerlendirilmiştir. Sıfatlar; niteleme ve belirtme sıfatları (işaret, sayı, soru ve belirsizlik sıfatları), sıfatlarda pekiştirme ve derecelendirme (karşılaştırma, üstünlük ve küçültme) şeklinde sınıflandırılmıştır. Zamirler; kişi zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamirleri, soru zamirleri ve belirsizlik zamirleri şeklinde; zarflar ise yer-yön zarfları, zaman zarfları, durum zarfları, miktar zarfları ve soru zarfları şeklinde tasnif edilmiştir.

Üçüncü kısımda (ss. 122-201) fiil şahıslarına gelen 1. ve 2. tip ekler örnekler üzerinden gösterilmiştir. Fiil çekimlerinde şekil ve zaman ekleri basit ve birleşik kipli çekim olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Basit kipli çekimler; geçmiş, şimdiki, gelecek zaman, şart, istek, emir ve gereklilik kiplerinden meydana getirilmiştir. Zaman kiplerinin farklı ekleri, olumsuzluk şekilleri, soru şekilleri ve işlevi örnekler üzerinden açıklanmıştır. Birleşik kipli çekimler; hikâye ve rivayet şekilleri başlıkları altında değerlendirilmiştir. Geçmiş, şimdiki, gelecek zaman, şart, istek, emir ve gereklilik kiplerinin hikâye ve rivayet biçimindeki farklı ekleri, olumsuzluk ve soru şekilleri, işlevleri örnekler verilerek incelenmiştir.

Dördüncü kısımda (ss. 201-232) isim-fiil ekleri, sıfat-fiil ekleri ve zarf-fiil ekleri ele alınmıştır. Sıfat-fiil ekleri geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman sıfat-fiil ekleri olarak; zarf-fiil ekleri basit yapılı ve birleşik yapılı zarf-fiil ekleri başlığı altında değerlendirilmiştir. Ekler, taranan eserlerden örnek kelimeler verilerek tespit edilmiştir.

Beşinci kısımda (ss. 232-272) edatlar başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu kısımda bağlama edatları başlığında sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı

edatları; çekim edatları başlığı altında yalın, yönelme, uzaklaşma ve ilgi hâline bağlanan çekim edatları açıklanmıştır. Ünlem edatları da örnek cümleler üzerinden gösterilmiştir.

Çalışmanın 273-309. sayfaları *Nogay Türkçesi Metinleri ve Türkiye Türkçesine Aktarmaları* bölümünü oluşturmaktadır. Metinler bölümünde beş metin, bir bilmece ve iki şiir örneği verilmiştir. Bu metinler hem Nogay Türkçesi ile hem de Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır.

Çalışmanın 311-317. sayfaları *Kaynaklar* bölümünü kapsamaktadır. Yazar, kaynakları taranan eserler ve faydalanılan eserler başlığı altında iki kısımdan meydana getirmiştir.

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Nogay Türkçesi üzerine yüksek lisans tezinden başlayarak birçok çalışması olan Dilek Ergönenç'in Nogay Türkçesinin grameri ile ilgili yapmış olduğu bu çalışma Nogay Türkçesi üzerine yapılmış olan diğer çalışmalara göre biraz daha müstakil bir eser hüviyetindedir. Türkoloji camiasında, tehlike altında bir Türk lehçesi olan Nogaylar üzerine yapılacak olan çalışmalarda yararlanılacak bir eser kaleme aldığı için hocamıza teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akiner, Shirin (1995). *Sovyet Müslümanları* (Türkçe çeviri: Tufan Buzpınar, Ahmet Mutu), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Alpargu, Mehmet (2007). "Nogaylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, ss. 202-204, İstanbul.
- Bavbek, Osman (1986). "Nogay Türkleri", *Türk Kültürü*, S. 275, ss. 160-165, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ergönenç, Dilek (1998). *Nogay Türkçesinde Fiil*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güllüdağ, Nesrin (2015). "Nogay Türkleri", *Yeni Türkiye: Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 377-390.
- Tavkul, Ufuk (2013). "Kafkasya ve Kırım Çevresinde Nogaylar", *Tehlikedeki Diller Dergisi/Journal of Endangered Languages*, Yaz/Summer, ss. 339-354.